

/ ÄKTA NYHETER / ERIK F

JOURNALISTIK
I DEMOKRATINS
TJÄNST

fri tanke

Innehåll

Inledning.....	9
1. Mamma, middagen och mutorna	15
2. Fichtelius namn får inte längre förekomma i tidningen!	23
3. Hjälp inte de mörka krafterna.....	35
4. Rätt åt kärringen	49
5. Kändisar, fakta, relevans och nyheter	63
6. Skenäktenskap och smuggling.....	79
7. Censuren – konsekvensneutralitetens antites.....	95
8. Stats-tv?.....	107
9. Republikan eller rojalist?.....	117
10. Skjut journalisten!	131
11. Ett perfekt misstag.....	141
12. Att hitta rätt i Grisbukten.....	175
13. Lokaltidningen ska ha trevliga nyheter och hjälpa sin kommun ...	185
14. Vi ska rapportera – så enkelt är det!	193
15. Det hemliga berget i skogen, kalsonger och repressiv tolerans	201
16. Den bäst tillgängliga versionen av sanningen	225
17. Nyheter – inte åsikter eller fiktion.....	251
18. Konsten att skydda en källa	259
19. Svenska Akademien och maktens konspiratoriska projektioner	271
20. Katten som kostade miljoner men sparade miljarder	285
21. Rädda eller offra gisslan?	297
Efterord. Därför behövs det journalister	303
Tack	309
Om författaren.....	311
Noter	313

Skenäktenskap och smuggling

EN NATT SENSOMMAREN 1971 rullar min bil av färjan från Ystad till Świnoujście i Polen. Strålkastarljuset bländar, vakter i bruna långa rockar och med automatvapen över axeln skriker kommandon på ett okänt språk. *Passport* och *kontroll* går att förstå även om det är på polska. Jag reser tillsammans med en kompis från Uppsala, men jag är rädd. Jag ska göra reportage för Sveriges Radio men har också tagit på mig ett annat, hemligt uppdrag. I bagaget ligger två väskor. En med kläder och toaletsaker, en med förbjuden litteratur. Halva bagaget består av exillitteratur och böcker av bland annat den ryske författaren Alexandr Solzjenitsyn. Sådan smutslitteratur som var förbjuden i Polen under sovjetisk ockupation.

En av vakterna i mörkret viftar med sin k-pist mot bagageluckan. Jag hinner tänka att nu är det kört. Soldaten pekar på min reskamrat och knackar på en av väskorna. Jag protesterar obegripligt, nej, den väskan är min. Men kontrollanten är obeveklig och tvingar mig att öppna. Vad har jag gett mig in på?

Det är en stor asfalterad plats på hamnområdet, en ogästvänlig tullstation. Vädret är rått och kallt. Den rytande vakten har valt en av väskorna och rafsar igenom skjortor, kalsonger, tandborstar och tvål. Han skakar på huvudet, slänger igen locket på väskan och lyfter handen mot bagageluckan. Stäng!

Det räckte att undersöka en av väskorna. Den jag inte »ville« ha undersökt. Den farliga väskan kontrolleras aldrig. Vi kunde stänga luckan och fara vidare in i mörkret. In i det kommunistiska Polen. Först i efterhand inser jag hur oförsiktig jag var. På en reportageresa för Sveriges Radio smugglade jag förbjuden oppositionslitteratur till

en av regimen mest hatade motståndsgupper, de som så småningom ska bidra till att störta diktaturen.

Jag var en del av hoppets cirkel som min vän Gienek Smolar döpt den till. Det var han som gett mig väskan, men han själv kunde inte åka till Polen. Han var politisk flykting i Sverige. Gienek och jag var studiekamrater på sociologen i Uppsala i början på sjuttioalet. Hans fulla namn är Eugeniusz Smolar. Han och hans fru Nina är judar, och de bestämde sig 1970 för att lämna Polen efter ett starkt politiskt och antisemitiskt förtryck. Gienek och Nina hörde till en liten grupp vänsterintellektuella liberaler som utgjorde en förtrupp till det som senare skulle bli fackföreningen Solidaritet. Gruppen samlades runt historikern och journalisten Adam Michnik och organisatören Jacek Kuroń. Gruppen kallade sig så småningom KOR – Arbetarnas Försvarskommitté (*Komitet Obrony Robotników*). Med stöd också av bröderna Smolar skulle KOR komma att spela en stor roll i Polens moderna historia. KOR:s ledare och hundratals av deras sympatisörer förföljdes och trakasserades av myndigheterna och hamnade ofta i fängelse.

Gienek och hans bror Aleksander var några av organisatörerna av de stora studentprotesterna i Warszawa under mars 1968. Studenterna vände sig mot förtryck och censur, och snart hade demonstrationerna spritt sig till alla universitet och tekniska och medicinska högskolor i Polen. Många unga arbetare anslöt sig också. Regimen svarade med massgripanden, antiintellektuell och antisemitisk propaganda. Aleksander Smolar greps och sattes i fängelse, Gienek kom inledningsvis undan. Men när Gienek ledde nya studentprotester i augusti 1968, efter Warszawapaktens inmarsch i Tjeckoslovakien, greps och fängslades också han tillsammans med många andra. Många blev av med sina jobb och studieplatser medan hundratals dömdes till fängelsestraff. Gienek dömdes till 18 månaders fängelse och stängdes av från universitetet.

Det här blev också en antisemitisk kampanj från den polska regeringen. Under några år tvingades över 15 000 judar emigrera från Polen. När Gienek slapp ur fängelset 1970 hörde han, brodern Aleksander och Nina till dem som valde att lämna landet. Aleksander flyttade till Paris medan Gienek och Nina hamnade i Uppsala, där vi alltså

blev studiekamrater. Gienek på sociologen och Nina fortsatte sina doktorandstudier i cancerforskning inom biokemi.

Med Aleksander i Paris, Gienek och Nina i Uppsala och Michnik och Kuroń kvar i Polen beslöt de sig för att göra som många andra exilpolacker gjort före dem – publicera böcker och tidningar. De startade kvartalstidskriften *Aneks – Annex to the Censored Press in Poland*. Tidningen fick artiklar och essäer från Polens och Europas stora tänkare och skribenter: Samuel Huntington, Alain Besançon, Hannah Arendt, Arthur Koestler, Alexandr Solzjenitsyn, Andrej Sacharov, Roy Medvedev, Zbigniew Brzezinski, Leszek Kołakowski och Zygmunt Bauman, för att bara nämna några av de främsta namnen. Många skrev också i den Parisbaserade exiltidskriften *Kultura*.

Tidningar och böcker producerades och distribuerades under sjuttioalet i en kombination av *samizdat*, *tamizdat* och radio, i det som Gienek Smolar beskrivit som hoppets cirkel.⁵⁶ Samizdat är illegala skrifter som trycks inne i landet, tamizdat är skrifter som trycks utomlands och smugglas in. *Aneks* var en tamizdatpublikation, som varje gång trycktes i 2000 exemplar varav 1500 smugglades in i Polen på olika vägar. Där kunde de spridas vidare i samizdatform eller genom artiklar som lästes upp i BBC:s sändningar över Polen. Det blev en cirkel av information, nyheter och litteratur.

Gienek och Nina öppnade dörrarna för mig till en annan värld. Både den jag hade framför mig och den långt bort.

– Varför bryr ni svenskar er bara om USA:s övergrepp i Vietnam? undrade Gienek. Ni är ju blinda för vad som händer i era grannländer.

Han gav mig boken *Katyn – a crime without parallel* som skildrar det sovjetiska massmordet på krigsfångar i april och maj 1940 när Sovjet och Nazityskland fortfarande var i allians.⁵⁷ Stalins djävulska metod var att ge sig på var och en som höjde sig över mängden. Nästan 15000 polska officerare och andra ledare mördades av ryssarna i skogarna i Katyn utanför Smolensk. Hela den intellektuella elit som skulle kunna leda Polen i framtiden sköts systematiskt i nacken och slängdes i massgravar. Generaler, överstar, löjtnanter i reserven, professorer, universitetslärare och journalister hade tagits som krigsfångar vid den sovjetiska invasionen och de dödades systematiskt under några

vårveckor 1940 av Stalins trupper. 4253 kroppar kunde senare grävas fram ur gravarna i Katyn, många fortfarande i full uniform men med bakbundna händer. Sammantaget »försvann« över 14500 krigsfångar. Polens elit och framtidshopp slaktades, och Sovjet skyllde under lång tid på nazisterna.

Gienek och Nina trivdes i Sverige och vi umgicks intensivt. Men de bar med sig arvet av det sovjetiska förtrycket som fortfarande plågade Sveriges grannland Polen. Jag blev nog inte förvånad när de vintern 1971 bad mig om en tjänst.

– Kan du resa till Warszawa och gifta dig med vår vän Ewa? Det är hennes bästa chans att komma ut.

Ewa var en av deras vänner. Gränsen var stängd och Ewa befann sig i utkanten av kretsen oppositionella unga polacker. Hennes pojkvän Stanislaw hade lyckats fly till Sverige och få politisk asyl. Ewa hade inte kunnat lämna Polen lika lätt. Hon och Stanislaw hade en liten flicka tillsammans, Magda, som inte ens fyllt ett när Stanislaw lyckades ta sig ut från Polen.

Det var för jävligt. En ensam man i Stockholm, en ensam ung kvinna med ett litet barn i Warszawa, instängd under förtryck. En vårvinterdag 1971, alltså ett halvår innan min smuggelresa befinner jag mig därför på rådhuset i distriktet Wola i Polens huvudstad Warszawa.

– Nu förstår jag inte vad han säger, men du ska bara upprepa vad jag sagt, säger den unge svenske student som ska fungera som tolk.

Borgmästaren i det grå betongblocket förestavar äktenskapseden på polska. Den svenske studenten försöker översätta så att jag kan upprepa eden på svenska. Det går väl så där, men ingen annan än jag och tolken förstår hur tokigt det blir. Vi stapplar oss igenom ceremonin.

Bengt, tolken, beskrev många år senare scenen som en Monty Python-sketch långt före Monty Python. Gatan där rådhuset ligger har numera döpts om till *Solidarność Allee*.

Den gången 1971 reste jag till Warszawa för att gifta mig med Ewa för att hon skulle kunna lämna kommunismen och återförenas med Magdas far. Det rörde sig alltså om ett klassiskt skenäktenskap. Inte primärt för att Ewa skulle få komma in i Sverige, utan för att hon ska kunna komma ut ur Polen under ordnade former.